

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2013 metai
1

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Finansavimo sutartis Nr. LIT-7-55

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)
Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIĖDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

Recenzijos skelbiamos duomenų bazėje recensio.net
Reviews appearing in this journal are published in recensio.net

paremdami savo išvadas. Tekstą svariai papildo apgalvotai parinkta gausi iliustracinė medžiaga (ilustracijų ir žemėlapių sąrašas – 142 pozicijos). Tomo tekstą taip pat papildo svarbiausiųjų LDK bažnyčios hierarchų ir pasauliečių pareigūnų sąrašas (p. 492–504), chronologinė lentelė bei asmenų ir geografinė rodyklės. Veikalas turi didelę mokslinę vertę. Jame visapusiškai apibūdinami istorijos procesai, ypatingas dėmesys sutelktas į visuomenės, santvarkos bei kultūros kaitos amplitudę ir dinamiką, aiškinamos kaitos priežastys ir pasekmės. Darbas liudija, kad autoriai patys atliko tyrimus ir rėmėsi naujausios istoriografijos rezultatais. Skaitant knygą didžiausią įspūdį daro jos novatoriškumas. Joje suformuluotos ir išryškintos esminės problemos, kurios anksčiau paprastai nebūdavo tinkamai įvertintos. Tokiu pavyzdžiu gali būti platus valdovo ir valstybės simbolikos pristatymas (šiuo atveju labai pravertė Edmundo Rimšos specialiųjų tyrimų išvados). Panašiu būdu knygoje naujai pažvelgta į kasdienio gyvenimo problematiką, LDK politinės tautos klostymosi procesą, riterių kultūrą ir daugybę kitų klausimų. Dažnai naujai interpretuojama ir tradicinė tematika, sutinkama ankstesnėse Lietuvos istorijos sintezėse. Knyga perteikia rišlią vėlyvųjų viduramžių Lietuvos istorijos viziją, joje susumuojamos turimos žinios ir atveriamos naujų tyrimų perspektyvos. Parodomas LDK istorijos įvykių ir procesų vidinis sąryšis, taip pat – kas labai svarbu žiūrint iš lyginamosios perspektyvos – jie susiejami su Europos istorijos kontekstu. Knyga liudija dideles Lietuvos istorikų bendrijos kūrybines galimybes, yra puikus tolesnių sintezės tomų pranašas ir, tikėtina, taps jiems pavyzdžiu.

Jan Jurkiewicz

XVII amžiaus Vilniaus ir vilniečių paveikslas

David Frick. **Kith, Kin, and Neighbors: Communities and Confessions in Seventeenth-Century Wilno.** Ithaca and London: Cornell University Press. 2013, 529 p. ISBN 978-0-8014-5128-7

Sulaukėme įstabios Berklio universiteto (JAV) profesoriaus Davido Fricko studijos apie XVII amžiaus Vilnių ir vilniečius. Į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinę mokslininkas pažvelgė per miesto sociotopografijos ir jo gyventojų bendruomenių bei religinių grupių tarpusavio sugyvenimo ir sąveikos prizmę. Tai atskleidžia jau pavadinimas – *Pažįstami, giminės ir kaimynai: bendruomenės ir konfesijos septyniolik-*

tojo amžiaus Vilniuje. Ši knyga – kruopštaus ir ilgo, penkiolika metų trukusio mokslinio tyrimo rezultatas. Tyrimo etapus žymėjo gausūs profesoriaus publikuojami straipsniai ir 2007 m. lenkų kalba paskelbta studija apie XVII a. vilniečius¹, sulaukusi palankaus mokslininkų bendruomenės įvertinimo. Prof. D. Frickas atsigrėžė į XVII a. Vilniaus istoriją, baigęs ankstesnį savo mokslinių tyrimų etapą, skirtą Lenkijos ir Lietuvos valstybėje XVI a. pabaigoje ir XVII a. pradžioje rusėnų bendruomenėje vykusiems religiniams lūžiams, stačiatikių skilimui į unitus ir unijos su Katalikų Bažnyčia nepriėmusiems ortodoksams stačiatikiams. Ypač didelį dėmesį D. Frickas skyrė įžymaus rusėnų dvasininko ir kultūros puoselėtojo Meletijaus Smotrickio asmenybei², kuri buvo glaudžiai susijusi ir su Vilniumi. Gilus Lenkijos ir Lietuvos valstybės rytų slavų (rusėnų) gyvenamų kraštų religinės sanklodos ir konfesinių konfliktų supratimas padėjo tiriant Vilniaus religines bendruomenes ir sudėtingus jų narių tarpusavio sąveikos ryšius.

Rengdamas darbą apie XVII a. Vilnių ir vilniečius profesorius išsikėlė labai ambicingus uždavinius (p. 4): ištirti Vilniaus sociotopografinį paveikslą, t. y. nustatyti ryšį tarp Vilniaus miesto fizinio žemėlapių ir miesto konfesinės bei etninės topografijos. Kitaip tariant, nustatyti, kuriuose to meto Vilniaus kvartaluose vyravo viena ar kita religinė (konfesinė) bei etninė bendruomenė, kur jos tarpusavyje maišėsi. Taip pat stengtasi apčiuopti, kuo Vilnius, kaip sudėtingos religinės ir etninės sudėties miestas, buvo ypatingas tarp to meto Europos miestų, kurių dažnas taip pat buvo nevienalytis tikiybiniu bei etniniu požiūriais. Dar vienas svarbus mokslininko išsikeltas tikslas buvo nustatyti, kaip vilniečių religinių bendruomenių santykius paveikė XVII a. Lenkijos ir Lietuvos valstybėje triumfavusi Kontreformacija. Galiausiai profesorius stengėsi atskleisti, kaip skirtingoms religinėms bendruomenėms priklausę vilniečiai, ne tik pasauliečiai, bet ir dvasiškiečiai, stengėsi derinti savo interesus bei spręsti dėl tikėjimo skirtumų kildavusius konfliktus bei įtampas pačiuose įvairiausiuose bendro gyvenimo mieste lygmenyse – privačiame ir viešajame gyvenime, pasauliečių brolijose, bendrai gyventuose namuose (posesijose), neretai net tuose pačiuose kambariuose ir, žinoma, tikėjimo požiūriu mišrioje santuokose (šeimose).

Tyrimo objektu buvo pasirinkta skirtingų tikėjimų ir kultūrų vilniečių kasdienė sąveika XVII amžiuje. Atliekant tokio pobūdžio tyrimą, artimą miestiečių „kasdienybės“ tyrimams, reikėjo itin kruopščiai dirbti su istoriniais šaltiniais. Mokslininkas negalėjo apsiriboti tradicinėmis priemonėmis, tokiomis kaip religinės polemikos apžvalga ir pan. Būtinios informacijos teko ieškoti pirminiuose šaltiniuose – tirti archyvuose ir bibliotekų rankraštynuose sukauptus XVII a. vilniečių gyvenimą atspindinčius liudijimus. Išities tašku, leidusiu pradėti šį tyrimą, tapo 1636 m. Vilniaus miesto „Liustracija“. Šį karaliaus

¹D. Frick, *Wilnianie. Żywoty siedemnastowieczne* (ser. *Bibliotheca Europae Orientalis*), Warszawa, 2007.

²D. Frick, *Rus' Restored: Selected Writings of Meletij Smotryc'kyj (1610–1630)*, *Harvard Library of Early Ukrainian Literature, English Translations*, Vol. 7, 2005.

dvaro reikmėms parengtą dokumentą papildė dar ir 1639 m. Vilniaus miesto „Liustracija“. Tai buvo gana išsamūs Vilniuje tuo metu buvusių pastatų, pirmiausia – gyvenamųjų namų, tinkamų apgyvendinti juose karaliaus Vladislavo Vazos dvariškius, aprašymai–registrai. Abu jie šiuo metu saugomi Krokovoje, Jogailaičių universiteto bibliotekoje. Profesorius šiose liustracijose sukauptus duomenis ėmėsi tirti 1998 metais. Šiuo metu šis šaltinis jau yra lengvai prieinamas tyrinėtojams ir plačiai įvestas į mokslinę apyvartą Mindaugui Pakniui parengus ir 2006 m. paskelbus šios 1636 m. „Liustracijos“ tekstą ir jo vertimą į lietuvių kalbą³. Profesorius D. Frickas išanalizavo ir apibendrino Vilniaus liustracijų medžiagą, tačiau atkurti išsamų to meto Lietuvos sostinės sociotopografinį paveikslą, juo labiau atspindintį konfesinę miesto gyventojų sanklodą, buvo galima tik pasitelkus gausius papildomus istorinius šaltinius apie tų paminėtų ir nepaminėtų namų gyventojus, jų buitį, tikybinę ir, jei įmanoma, etninę priklausomybę, aktyvumą miesto viešajame gyvenime. Tam teko pasitelkti Vilniaus miesto, miesto gyventojų, Vilniaus pavieto, bažnytinių institucijų gyvenimą atspindinčius archyvinčius fondus Lietuvos, Lenkijos, Rusijos ir Vokietijos archyvuose bei bibliotekose. Nors įdėmesniam skaitytojui nėra sudėtinga susiorientuoti, kokius archyvinčius šaltinius panaudojo knygos autorius, tačiau būtų patogiau, jei knygoje rankraštiniai šaltiniai būtų išvardyti atskirai, prieš panaudotos mokslinės literatūros sąrašą. Iš šio sąrašo nėra išskirti ir skelbti šaltiniai. Būna tik pasidžiaugti, kad Lietuvoje mokslinėms publikacijoms ir jų moksliniam aparatui keliami reikalavimai yra iš tiesų pagrįsti.

Knygos chronologiniai rėmai viso XVII amžiaus neapima. Autorius paaiškina, kad dėl šaltinių trūkumo faktiškai tiriamo laikotarpio pradinė riba yra 1611 metai (p. 14). Tai visiškai suprantama ir pateisinama. 1610 m. Vilniaus gaisras sunaikino miesto tarybos (magistrato) archyvą, o 1611 m. riaušių metu buvo sudegintas labai svarbus Vilniuje saugotas Lietuvos evangelikų reformatų (kalvinistų) sinodo archyvas. Santykinai geriau išliko Vilniaus vyskupijos kapitulos archyvas, leidžiantis užpildyti tam tikras kitų šaltinių spragas. O išlikę stačiatikių ir unitų bažnytiniai šaltiniai – priešingai, labai skurdūs. Šaltinių netolygumas buvo didelė problema rengiant tokį darbą. Sociotopografijai vertingiausia medžiaga buvo iš XVII a. 4 dešimtmečio, miesto ir miestiečių kasdienybę atspindintys šaltiniai geriausiai išlikę tik nuo 1662 m., t. y. nuo Vilniaus išvadavimo (1661 m. pabaigoje) iš maskvėnų okupacijos (1655–1661). 1611–1655 m. laikotarpį atspindinčių šaltinių nėra daug. Maskvėnų okupacijos laikotarpio (1655–1661) žinomų šaltinių taip pat trūksta, tačiau pastaruoju metu jų vis daugiau įtraukiama į mokslinę apyvartą. Lietuvoje čia didžiausi nuopelnai priklauso dr. Elmantui Meilui, kurio darbus⁴ pastebėjo

³ M. Paknys, *Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m.: Namai, gyventojai, svečiai*, Vilnius, 2006.

⁴ *XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai*, t. 1: 1657–1662 m. *Vilniaus miesto tarybos knyga*, sud. E. Meilus, Vilnius, 2011; *XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai*, t. 2: 1655–1661 m. *rusų okupacinės valdžios Lietuvoje dokumentai*, sud. E. Meilus, Vilnius, 2011.

bei panaudojo ir prof. D. Frickas, rašydamas 12-ąją recenzuojamos knygos skyrių, skirtą Vilniaus istorijos atkarpai maskvėnų okupacijos metais (1655–1661). Nepaisant visų problemų, kilusių dėl šaltinių trūkumo bei netolygumo, prof. D. Frickas sugebėjo surinkti, aprėpti ir suvaldyti didžiulės apimties archyvinis duomenis. Tai leido sėkmingai išspręsti išsikeltus uždavinius ir pateikti mokslininkų bendruomenei ir visiems šio darbo skaitytojams vertingą ir įtikinantį XVII a. Vilniaus ir vilniečių konfesinių ir etninių bendruomenių sugyvenimo ir tarpusavio sąveikos paveikslą.

Knygą sudaro išsamus įvadas, iškelti tyrimo uždaviniai sprendžiami keturiolikoje dėstymo skyrių ir epilogė, kuriame apibūdinami XVII a. Vilniuje nutikdavę religinio pobūdžio konfliktai. Susiorientuoti knygoje skaitytojui padeda pateikiamos Vilniaus kvartalų schemos. Taip pat leidinyje yra du priedai – palyginamoji gatvių pavadinimų lentelė bei keturių svarbių vilniečių giminių geneologinės lentelės. Taip pat būtinas mokslinis aparatas – santrumpų, naudotos literatūros sąrašai ir bendra asmenvardžių, vietovardžių bei dalykinė rodyklė. Išsamus literatūros sąrašas liudija, kad autorius gerai susipažinęs su istoriografija, naujausiais Vilniaus istorijos tyrimais, taip pat lietuvių autorių darbais (pvz., Aivo Ragausko bei Agniaus Urbanavičiaus).

Nuodugnai susipažinęs su XVII a. Vilniaus realijomis, autorius suformulavo kelias pradines tezes, padedančias geriau suvokti, koks XVII a. buvo Vilnius ir kuo jis buvo unikalus to meto Europoje. Prof. D. Frickas pritarė pastaruojamam išigalinčiam nuosaikesniam požiūriui į to meto Vilniaus gyventojų skaičių. Miesto didžiausio išsiplėtimo laikotarpiu – apie 1650-uosius, Vilniuje kartu su priemiesčiais ir visose jurisdikose, ne tik magistrato, bet ir kapitulos bei pilininko (horodnyčiaus) visų luomų gyventojų galėję būti apie dvidešimt tūkstančių (p. 7). Panašias prielaidas savo darbuose yra paskelbę Mindaugas Paknys ir Elmantas Meilus (p. 428–429, išnaša nr. 18). Kaip žinia, netrukus po to miestą ištiko katastrofa – 1655 m. Vilnių užėmė Maskvos kariuomenė, miestas buvo nuniokotas, vėliau dar sekė maro epidemija. Patirtus demografinius nuostolius vargiai pavyko kompensuoti iki XVII a. pabaigos. O Vilniaus unikalumą tarp kitų daugiataučių ir daugiakonfesinių Europos miestų lėmė tai, kad skirtingą tikėjimą išpažinusių bendruomenių sugyvenimo tradicija Vilniuje susiklostė labai anksti – dar XIV a., vėliau tradicijas ir papročius pakeitė bendruomenių teisės ir taikų bendrabūvį gynusi teisė. XVII a. Vilniuje buvo įsikūrusi ne tik Europoje gana dažnai sutinkama žydų bendruomenė, bet ir kita nekrikščioniška grupė – musulmonų tikėjimą išpažinę totoriai. Tiesa, jie neturėjo, kaip daro prielaidą prof. D. Frickas, teisės gyventi miesto gynybine siena apjuostoje teritorijoje, nuo XIV a. pabaigos ar XV a. pradžios jie buvo įsikūrę Lukiškių priemiestyje. Čia gyveno ir XVII a. Neįprasta buvo ir krikščioniškų bendruomenių įvairovė – XVI a. susiformavo ne dvi, kaip dažnai buvo Europoje, bet penkios – katalikai, evangelikai reformatai (kalvinistai), liuteronai (visas šias tris bendruomenes dar jungė XVI a. privilegijose įtvirtinta Romos tikėjimo išpažinėjų sąvoka). Kitos dvi – stačiatikiai ir unitai buvo vadi-

nami „graikais“. 1536 m. valdovo privilegijoje buvo nustatytas paritetas Vilniaus miesto taryboje tarp „graikų“ ir „Romos tikėjimo“ išpažinėjų, t. y. katalikų. Pastarųjų teisinę viršenybę įtvirtino išimtinė teisė į miesto vaito pareigybę. Nuo XVI a. pab. ir iki 1666 m. miesto taryboje į atitinkamas „Romos“ ir „graikų“ kvotas galėdavo patekti visų penkių krikščioniškų religijų atstovai. 1666 m. ši teisė buvo susiaurinta iki katalikų ir unitų. Tačiau dvilypė miesto valdžios formavimo taisyklė išsilaikė iki pat Lenkijos ir Lietuvos valstybės žlugimo XVIII a. pabaigoje. O pirklių gildijų ir amatininkų cechų valdžiose protestantai ir stačiatikiai išsilaikė ir po 1666 m. Tad Vilniuje dominuojančios valstybėje (ar provincijoje) religijos atstovai nebuvo tokiu mastu monopolizavę miesto valdžios kaip tai buvo įprasta kitur Europoje ar net Lenkijoje (pvz., Lvove, kur prie miesto, gildijų bei cechų valdžios nebuvo prileidžiami stačiatikiai). Nors įdėmesniam skaitytojui ir neturėtų kilti problemų, vis dėlto galėjo būti stipriau akcentuota, kaip, bėgant laikui, kito šio vilniečių teisinio dalijimo į „Romos“ ir „graikų“ tikėjimo bendruomenes prasmė. 1536 m. teisiškai įtvirtinant paritetą buvo ginamos katalikų teisės – tais metais į miesto tarybą buvo išrinkti tik stačiatikiai, tad privilegija neleido katalikų marginalizuoti. O XVIII a. pariteto principas neleido iš miesto valdžios išstumti jau unitų ir uzurpuoti visą valdžią katalikams. XVII a. buvo pereinamasis, kai „graikai“ silpo, o katalikai stiprėjo.

Knygos skyrių ir juose sprendžiamų problemų išdėstymo tvarka yra nuosekli ir logiška, padedanti skaitytojui susidaryti vaizdą apie XVII a. Vilnių ir jame įsikūrusių bendruomenių sugyvenimą. Pirmajame skyriuje išsamiai aptarta miesto sociotopografija. Pasitelkus 1636 m. „Liustracijoje“ ir kituose šaltiniuose esančius duomenis atskleista, kuriuose Lietuvos sostinės kvartaluose telkėsi kokios religinės bendruomenės, taip pat čia parodyta, kurios miesto vietos buvo prestižiškesnės, o kurios – skurdesnės. Atskleistos liuteronų, daugiausia vokiečių, vyraujančio įsikūrimo vietos. Tai ne tik Vokiečių ir Stiklių gatvių rajonai, Pilies gatvės atkarpa iš karto po kapitulos mūrinių gatvės vakarinėje pusėje, bet ir gana didelis jų susitelkimas Sereikiškėse, pilininko jurisdikcijoje. Pastebimas ir tam tikras rusėnų dalies – stačiatikių bei unitų traukimas. Rūdininkų ir Aušros vartų gatvių kvartaluose šalia stačiatikių ir unitų gana gausiai jau kūrėsi katalikai, Subačiaus gatvėje buvo daug naujų konvertitų į katalikybę (tai prabangesnė rusėnų miesto dalis). Kitur – Bokšto, Savičiaus gatvių ir gretimuose kvartaluose vis dar vyravo rusėnai. Evangelikų reformatų apgyvendintos miesto dalies – tarp Pilies gatvės ir Šv. Mykolo bažnyčios – aprašyme galima būtų pasigesti aiškumo, kas čia nutiko po 1640 m., kai evangelikų reformatų bažnyčią buvo liepta iškelti už miesto sienos, prie evangelikų kapinių. Mat skaitytojui gali susidaryti įspūdis (ypač iš „Epilogo“, p. 408), kad evangelikai reformatai kartu su teise čia turėti savo bažnyčią prarado ir nuosavybės teises, o liko gyventi tik kelios evangelikų šeimos. Tačiau iš tiesų šios posesijos išliko Lietuvos evangelikų reformatų sinodo nuosavybėje, čia buvę namai buvo tiesiog nuomojami. Aptartos ir žydų kvartalo formavimosi aplinkybės. Šis skyrius atskleidžia, kad XVII a. žydų ir katalikų gyvenamosios teritorijos

plėtėsi, o plotai, kur vyravo stačiatikiai ir unitai bei abi protestantų bendruomenės, pamažu traukėsi. Pastebėti ir tam tikri buitinės kultūros (higienos) skirtumai – rusėnų dalyje buvo kur kas daugiau individualių (prie gyvenamųjų namų) pirčių.

Antrajame skyriuje autorius aptaria „kaimynus“. Tai, kalbant XVII a. biurokratine kalba, reiškė nuomininkus, gyvenusius viename name ar posesijoje kaip ir savininkas. Autorius atskleidė, kad nuomoti kambarius kitą tikėjimą išpažinusiems asmenims Vilniuje buvo gana įprasta. Krikščionys dažnai savo name išnuomodavo patalpas ir žydams. Trečiajame skyriuje aptariamas skirtingų tikėjimų žmonių bendravimas privačioje erdvėje. Ketvirtame skyriuje – „Vilniaus varpai“ aptartas įvairių bendruomenių sugyvenimas viešojoje erdvėje, bažnytinių procesijų ir kitų viešų renginių galimybės. Vilniuje buvo „varpų kakofonija“, kai kiekvieno krikščioniško tikėjimo bažnyčios kviesdavosi savuosius į pamaldas. Nekrikščionys turėjo apsiriboti raginimais žodžiu. Ypač įdomus ir reikšmingas yra penktasis skyrius, kuriame aptariamas kalbų vartojimas žodžiu ir raštu XVII a. Vilniuje. Autorius pripažįsta, kad tuo metu viešojoje erdvėje jau vyravo lenkų kalba, atlikusi Vilniaus *lingva franca*, t. y. skirtingų grupių tarpusavio bendravimo kalbos vaidmenį. Tačiau šalia to neatskiriamas Vilniaus bruožas buvo jo gyventojų daugiakalbiškumas. Šnekamųjų kalbų paplitimą, ypač tarp skurdesnių gyventojų, buvę sunku nustatyti. Autorius, remdamasis rastais rašytiniais šaltiniais, daro prielaidą, kad Vilniuje, ypač tarp žemesnę socialinę padėtį užėmusių gyventojų, buvo paplitęs lenkų ir lietuvių kalbų žargonas („hibridas“), kalbančiųjų lietuviškai neturėjo būti daug, jų kiek daugiau galėję būti tik priemiesčiuose (p. 114). Šnekamajai lenkų kalbai įtaką darė ir skoliniai iš vis dar mieste paplitusios rusėnų kalbos. Mieste buvo vartojamos ir kitos kalbos – vokiečių, škotų, jidiš, totorių. Toliau autorius aptarė tokias svarbias to meto žmonių santykių ir šeimos gyvenimo sritis, kaip gimimai, krikštynos, krikšto tėvų pasirinkimas (šeštas skyrius), vaikų švietimas ir mokymas (septintas skyrius), ypač atkreipdamas dėmesį į tikėjimo požiūriu mišrias šeimas. Natūraliai problema toliau vystoma piršlyboms ir vedyboms skirtame aštuntajame skyriuje, kur vėl didesnis dėmesys skiriamas mišrioms šeimoms. Šeimos tematika toliau nagrinėjama devintajame skyriuje, kur dėmesys sutelkiamas į konfliktus šeimose ir skyrybas. Po to autorius pereina prie viešosios erdvės. Dešimtajame skyriuje aptariamos pirklių gildijos, amatininkų cechai, brolijos. Vienuoliktame skyriuje – vilniečių teisminiai ginčai, „bylinėjimosi kalba“. Dvyliktas skyrius skirtas ypatingam laikotarpiui – maskvėnų okupacijai (1655–1661). Vilniečių XVII a. paveikslą natūraliai užbaigia du paskutiniai skyriai – tryliktajame aptariama, kaip buvo sprendžiamos su senatve bei vargšų globa susijusios problemos, Vilniuje buvusios prieglaudos ir „špitolės“. Galiausiai – keturioliktasis skyrius, skirtas „Mirčiai Vilniuje“. Čia kalbama apie vilniečių testamentų ypatumus, laidojimo papročius. Šią XVII a. Vilniaus ir vilniečių, juos būrusių religinių ir etninių bendruomenių sambūvio viešojoje ir privačioje erdvėje studiją užbaigia epilogas. Nors pavadinimas suponuoja dėstymo apibendrinimą, tačiau tai yra visiškai

savarankiška dėstymo dalis. Autorius čia susitelkia į religinių konfliktų XVII a. Vilniuje apžvalgą. Tuo metu dažniausi buvo išpuoliai, nukreipti prieš evangelikus reformatus ir žydus. Autorius daugiau dėmesio skiria vilniečių krikščionių ginčams ir konfliktams su vis gausėjusia čia žydų bendruomene. Nesutarimai kartais išsiliedavo ir riaušių pavidalu. Keliamo tezę, kad tai buvo valdomos (kontroliuojamos) prievartos proveržiai, retai stichiški, dažniausiai vykdavę pagal tam tikrą jau išbandytą modelį, turėję savo tikslą, dažnai – turtinį, paprastai sutapdavę su katalikiškųjų religinių švenčių dienomis. Tam tikras prievartos, nukreiptos prieš kitatikius, mastas buvo toleruojamas taip pat ir miesto, bažnytinės bei valstybės valdžios. Neatsiejamas religinių riaušių ar smulkesnių ginčų palydovas buvo bylinėjimasis. Toks knygą užbaigiantis akcentas tikriausiai turi įtvirtinti skaitytojams įspūdį, kad XVII a. Vilniuje religinių bendruomenių sambūvis nebuvo idilė. Gyvenimas greta ir nuolatinis tarpusavio bendravimas nereiškė, kad tuo pačiu metu negalėjo reikštis ir neapykanta kito tikėjimo vilniečiams. Kad negalima kalbėti apie „toleranciją“ XVII a. Vilniuje, tik apie kitaip tikinčiųjų „toleravimą“. Iš tiesų reiktų sutikti su tokiu požiūriu. Religinis pakantumas XVI–XVII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje turėjo savo ribas, miestuose retai gali būti sietinas su įsitikinimais, labiau – su būtinybe susitaikyti su realybe, t. y. gana gausiomis kitaip tikinčių bendruomenėmis. Tačiau šiame religinių konfliktų aptarime galima būtų pasigesti tendencijos išryškavimo. XVII a. nepakantumas kito tikėjimo žmonėms ir bendruomenėms stiprėjo visoje Lenkijos ir Lietuvos valstybėje, ypač didelį spaudimą patyrė bajorai ne katalikai, XVIII a. pradžioje buvo suvaržytos ir jų pilietinės teisės. Dar griežčiau buvo pasielgta su antitrinitoriais XVII a. viduryje. XVI a. pabaigoje ir XVII a. pradžioje iš Lenkijos karališkųjų miestų buvo praktiškai išstumtos evangelikų reformatų bendruomenės. Tuo metu Vilniuje šios bendruomenės gyvenimas buvo labai apsunkintas, bet nenutrauktas. O žydų bendruomenė, nepaisant visų XVII a. pasitaikiusių ekscesų, sparčiai augo. Kokia buvo tendencija – ar prievartos proveržiai, nukreipti prieš Vilniaus žydus, XVII a. antroje pusėje ir XVIII a. žydų bendruomenei pagausėjus ir sustiprėjus, silpo ir retėjo ar ne, matyt, dar reiks atsakyti ateityje.

Apibendrinant prof. Davido Fricko knygos apžvalgą reikia pabrėžti, kad sulaukėme itin vertingo, originalaus, profesionalaus mokslinio tyrimo apie Vilnių ir vilniečius. Darbo vertę dar labiau didina tai, kad jis parašytas labai sklandžiai, plačiam skaitytojų ratui priimtina kalba. Tad reikia tikėtis, kad su šia XVII a. Vilniaus ir vilniečių istorijos studija susipažins gausus angliškai skaitančių istorijos tyrinėtojų ir besidominčiųjų istorija skaitytojų ratas. XXI a. skaitytojams suteikta galimybė bent truputį pažinti visą būrį XVII a. gyvenusių vilniečių, daugelio kurių vardai pirmą kartą po amžių buvo prisiminti ir šiuo darbu įamžinti.

Gintautas Sliosiūnas